

Itsekasvatus voimavarana kovissa oloissa

Kirsti Salmi-Niklander

Sigurður Gylfi Magnússon 2010: Wasteland with Words. A Social History of Iceland. London: Reaktion Books. 288 s.

Islanti on herättänyt kansainvälistä kiinnostusta erityisesti 2000-luvun alkuvuosien nopean taloudellisen nousun ja vuoden 2008 vielä nopeamman taloudellisen romahduksen jälkeen. Tämä kehityskulku ennakoii maailmanlaajuisia taloudellisia murroksia. Sigurður Gylfi Magnússonin kirja luo sosiaali- ja kulttuurihistoriallista taustaa Islannin tämän päivän ongelmille. Kirja päättyy talouskriisiin, mutta se tarjoaa myös selityksiä sille, miksi islantilaiset ovat kaikesta huolimatta selviytyneet taloudellisesta syöksykierteestä ilman kokonaisvaltaisempaa yhteiskunnan romahdusta. Emme vielä tiedä, miten Kreikka ja muut talousongelmien kanssa kamppailevat Euroopan maat tulevat selviytymään vastaavista ongelmista.

Islannin kulttuuri- ja sosiaalishistoriassa on monia piirteitä, jotka vaikuttavat suomalaisista tutuilta: eristyneet maaseutuyhteisöt, katovuosien ja tautiepidemioiden aiheuttamat tuhot sekä kovan työn eetos. Yhteinen piirre on myös luterilaisen kirkon vaatima ja toteuttama laajamittainen lukutaito. Islannin historiassa on kuitenkin omia, poikkeavia erityispiirteitään. Kun Suomessa lehdistö ja kirjallisuus pääsivät kehittymään ja kukoistamaan 1800-luvun loppupuolella, Islannissa painettujen julkaisujen monopoli säilyi kirkolla 1900-luvun alkuun saakka. Maaseudun ihmiset tyydyttivät tiedonhaluaan kopioimalla ja levittämällä käsikirjoituksia. Vastaavanlaista toimintaa harjoittivat Suomessa Pohjanmaan mystikot 1700–1800-luvun taitteessa.

Islannin Kansalliskirjastoon talletetut käsikirjoitusaineistot tarjoavat erinomaiset mahdollisuudet kirjallistumisen ja kansanomaisen ajattelun tutkimukselle. Suomalaiset ja islantilaiset tutkijat ovat tehneet tällä alalla tiivistä yhteistyötä 2000-luvulla. Pohjoismaiseksi laajentuneen verkoston tuloksia ovat NORDCORP-rahoitteinen tutkimushanke *Reading and Writing from Below. Toward a New Social History of Literacy in the Nordic Sphere during the Long Nineteenth Century* (2011–2014) sekä tulossa oleva julkaisu *White field, black seed. Nordic Literacy Practices in the Long Nineteenth-Century* (toim. Matthew Driscoll & Anna Kuismin, SKS 2013).

Historiantutkija Sigurður Gylfi Magnússon on julkaissut islanniksi useita teoksia, jotka perustuvat 1800-luvun kansanihmisten tuottamiin kirjeisiin, päiväkirjoihin ja omaelämäkertoihin. *Wasteland with Words* -kirjassa hän esittää kansainväliselle yleisölle tiivistetysti omaperäisiä näkemyksiään islantilaisesta kulttuuri- ja sosiaalishistoriasta. Jotkut argumentit herättävät kysymyksiä, mutta kaiken kaikkiaan kirja on jännittävä ja ajatuksia herättävä kokonaisuus islantilaisen mentaliteetin peruskysymyksistä.

Yksilölliset tarinat luovat kirjaan tarinallista otetta. Hätkähdyttävimmän tarinan tekijä kertoo heti alkuluvussa. Se liittyy perhetragediaan, joka paljastui tekijälle vasta hänen julkaistuaan antologian ja tutkimuksen, joka perustui renkimies Niels Jónssonin päiväkirjaan ja tunteikkaaseen kirjeenvaihtoon morsiamen kanssa 1890-luvulla. Kirjan julkistamisen jäl-

keen Magnússon sai kirjeen eräältä saman kylän mieheltä, joka kertoi synkän tarinan pariskunnan avioliitosta: suuria odotuksia seurasivat riidat, joiden seurauksena Niels Jónssonin ilmeisesti mielenhäiriössä kastroi itsensä. Sigurður Gylfi Magnússon alkoi epäillä lähteiden ja koko tutkimuksensa luotettavuutta: hän oli uskonut kirjeiden ja päiväkirjan vahvaan tunnevoimaan, mutta niiden taustalta paljastui paljon raadollisempi todellisuus. Islanti kuten Suomikin on murheellisten laulujen ja synkkien perhesalaisuuksien luvattu maa. Magnússon hahmottaa tutkimuksessaan islantilaisen kulttuurin ulottuvuuksia sekä yksilötarinoiden avulla että rakentamalla sosiaalishistoriallista kokonaiskuvaa.

Köyhyyden monet kasvot

Suomen 1800-luvun historiaan perehtynyt on tottunut köyhyys- ja kurjuuskuvauksiin, mutta silti Magnússonin tarjoamat esimerkit hätkähdyttävät. Esimerkiksi kuvaus 1800-luvun maaseudun peseytymiskulttuurista on havainnollisuudessaan vatsaa vääntävä: kädet ja vaatteet pestiin virtsassa ja huuhdottiin vedellä. Yhteiset ruoka-astiat pestiin kahdesti vuodessa, mutta muuten koirat nuolivat ne puhtaaksi. Ulkohuussit olivat maaseudulla ylellisyyttä, tavallisempaa oli että maalaistaloon saapuva joutui väistelemään ulostekasoja. Yhteinen piirre Islannin ja Suomen sosiaalishistoriassa oli se, että köyhyys koettiin häpeänä ja pitäjien vastuuhenkilöt yrittivät päästä eroon köyhistä perheistä. Huutolaislapset olivat todellisuutta myös Islannissa. Lapsikuolleisuus oli korkea, ja 1800-luvun kansanihmisten kirjoituksissa on paljon järkyttäviä kuvauksia pikkulasten menehtymisestä tartuntatauteihin.

Inhorealististen arkielämän kuvausten vastapainona ovat Islannin maaseudun ihmisten kunnianhimoiset itsekasvatuspyrkimykset ja laaja kirjallinen toiminta. Kirkon vaatima perusopetus käsitti Raamatun ja Vähän Katkismuksen ulkoa opettelua. Lisäksi maaseudun kodeissa harjoitettiin epämuodollista koulutusta, jonka tulokset olivat olosuhteisiin nähden merkittäviä. Tärkeä lasten opettamisen tilanne oli *kvöldvaka*, jossa perhe kokoontui iltaisin kertomaan tarinoita ja balladeja puhdetöiden lomassa. Lopuksi ohjelmassa oli *huslestur*, painettujen saarnojen ääneen lukeminen ja virrenveisuu.

Luku- ja kirjoitustaito oli Islannin maaseudulla 1700–1800-luvulla Euroopan korkeimpia. Lähdeaineistot tarjoavat luku- ja kirjoitustaidosta myös ristiriitaisia tietoja: monet lähteet kertovat siitä, että nuoria ihmisiä kiellettiin rangaistuksen uhalla kirjoittamasta ja ”lukutoukat” olivat kaskujen aiheita. Magnússon pohtii syitä lukemisen ja kirjoittamisen suureen suosioon nojautuen Loftur Guttormssonin ja Davið Ólafssonin tutkimuksiin. Yksi tutkijoiden esittämä syy liittyy maalaistalon työkuultuuriin: etenkin talvisin ulkotöitä tehtiin vain muutama tunti päivässä, mutta suurin osa pimeistä illoista kului puu- ja käsitöiden parissa. Ääneen lukeminen toi virkistystä näiden yksitoikkoisten tehtävien suorittajille.

Magnússon esittää toisenkin perustelun luku- ja kirjoitustaidon nousulle. Hänen mukaansa ne olivat emotionaalisen hengissä selviämisen välineitä kovissa oloissa. Lukemisen tuottamat uudet ajatukset ja kokemisen tavat tarjosivat toivoa ja helpotusta karussa todellisuudessa, jossa esimerkiksi läheisten menetykset sairauksista ja onnettomuuksista johtuen olivat varsin tavallista. Nämä selitykset herättävät kuitenkin vastakysymyksiä: mikseivät suullinen perinne ja kerronta riittäneet puhdetöiden ratoksi ja emotionaalisen hengissä selviämisen keinoksi?

Maaseudun ihmiset tuottivat myös laajoja kirjoitettuja aineistoja. Esimerkkejä ”paljasjalkahistorioitsijoista” ovat Islannin luoteisosissa asuneet veljekset Hálldor ja Niels Jónsson, joilta on säilynyt valtavat aineistot kirjeitä, päiväkirjoja ja käsinkirjoitettuja lehtiä. Veljekset kopioivat kirjoja, lainasivat ja välittivät näitä kopioita sekä lukivat paikallisen luku-

seuran kirjoja. Magnússon analysoi surun merkityksiä veljesten tuottamien tekstien avulla: suruun valmistauduttiin jatkuvasti, koska kuolema oli aina läsnä.

Kollektiivinen ja yksilöllinen muisti

Sigurður Gylfi Magnússon esittää varsin kärjistetyltä kuulostavan ajatuksen islantilaisten heikosta kollektiivisesta muistista: hänen mukaansa tämä liittyy eristyneisiin kyläyhteisöihin. Sen sijaan ”yksilöllinen muisti” saattoi hänen mukaansa kehittyä tavallista paremmin juuri eristyneissä yhteisössä. Tämä keskustelu perustuu tekijän aiemmin julkaisemiin artikkeleihin, mutta jää tässä valitettavan irralliseksi, koska termejä ei tarkemmin määritellä eikä niihin liittyvää keskustelua esitellä. Muistitietotutkijat ovat suhtautuneet kriittisesti Maurice Halbwachsian kehittämään kollektiivisen muistin käsitteeseen, jota Magnússon näyttää tässä soveltavan kansakunnan tasolla.

Kirjan kokonaisuutta häiritsee jonkin verran myös kronologian poukkoilu: pääpaino on 1800-luvun sosiaali- ja kulttuurihistoriassa, mistä kuitenkin hypätään välillä keskiajalle esittelemään kirjallisen kulttuurin varhaisvaiheita. Kokonaisuutena kirja on kuitenkin sujuvalukuinen ja persoonallinen johdatus Islannin historiaan, erityisesti arjen historian ja kirjallistumisen näkökulmista. Tulevat julkaisut tuovat toivottavasti myös muita islantilaisia tutkijoita kansainvälisen lukijayleisön ulottuville.

FT Kirsti Salmi-Niklander on folkloristiikan dosentti ja työskentelee akatemia-tutkijana Helsingin yliopistossa